

การแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจและการดูแลในครอบครัวข้ามรุ่น

Economics Exchange and Support within skip-generation families

วรรณิ หุตแพทย^{1*}, กาญจนา เทียนลาย²

Wannee Hutaphaed^{1*}, Kanchana Thianlai²

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

Institute for Population and Social Research Mahidol University, Salaya Campus, Phutthamonthon, Nakhon Pathom

*ผู้นิพนธ์หลัก e-mail: wannee.hut@mahidol.ac.th

Received: September 27, 2021; Revised: March 17, 2022; Accepted: March 22, 2022

บทคัดย่อ

การย้ายถิ่นของประชากรวัยแรงงานไปทำงานในพื้นที่ที่มีความเจริญกว่า แล้วส่งลูกไปให้พ่อแม่หรือ ปู่ย่าตายายเป็นผู้เลี้ยงดู ทำให้ครอบครัวที่ถนัดทางกลายเป็นครอบครัวข้ามรุ่นที่มีเพียงคน 2 รุ่นที่อาศัยอยู่ด้วยกันคือ รุ่นปู่ย่าตายายและรุ่นหลาน การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างปู่ย่าตายายกับผู้ย้ายถิ่นโดยใช้ข้อมูลจากโครงการวิจัยเรื่อง “การย้ายถิ่นและครอบครัวข้ามรุ่นในประเทศไทย” ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลจาก ผู้สูงอายุ 50 ปีขึ้นไปเป็นปู่ย่าตายายที่ดูแลหลานตามลพ ซึ่งเป็นลูกของผู้ย้ายถิ่นใน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก ขอนแก่น และกาญจนบุรี เก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนตุลาคมถึงธันวาคม 2556 จำนวน 42 ครอบครัว วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) ด้วยโปรแกรมสำหรับวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ NVivo

จากการศึกษานี้ พบว่า ครอบครัวข้ามรุ่นมีการแลกเปลี่ยนใน 2 รูปแบบ คือ 1) การแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจ คือการให้การเกื้อหนุนระหว่างกันด้านการเงินและสิ่งของ และ 2) การแลกเปลี่ยนด้านการดูแล คือการที่ผู้ย้ายถิ่นให้การดูแลปู่ย่าตายายในรูปของการให้เวลา และการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ในขณะที่ปู่ย่าตายายช่วยเหลือดูแลหลาน ในด้านความรู้สึกของปู่ย่าตายายกล่าวได้ว่า ปู่ย่าตายายทุกคนเลี้ยงดูหลานด้วยความเต็มใจและภาคภูมิใจที่ได้ช่วยเหลือผู้ย้ายถิ่นโดยไม่คาดหวังจำนวนเงินส่งกลับว่าจะมากหรือน้อย ขอเพียงความรักความห่วงใยที่ส่งกลับมาอย่างสม่ำเสมอผ่านทางโทรศัพท์และการกลับมาเยี่ยมบ้านเมื่อมีโอกาส เพื่อบรรเทาความทุกข์ ความรู้สึกโดดเดี่ยว ความกังวลใจในการรับภาระเลี้ยงดูหลาน เป็นการสนับสนุนด้านจิตใจที่จะส่งผลให้ระดับความเครียดของปู่ย่าตายายที่ดูแลหลานตามลพนั้นลดลงได้ จากผลการศึกษา ควรส่งเสริมสนับสนุนด้านข้อมูลให้แก่ผู้ย้ายถิ่น หากผู้ย้ายถิ่นได้รับข้อมูลอย่างถูกต้อง และสมบูรณ์เกี่ยวกับสถานการณ์ ในพื้นที่ปลายทางก่อนหน้าที่จะมีการย้ายถิ่น ทำให้ผู้ย้ายถิ่นสามารถคาดการณ์ต่างๆ ล่วงหน้า ก็จะทำให้การย้ายถิ่นนั้นส่งผลดีต่อผู้ย้ายถิ่น และครอบครัว

คำสำคัญ: ครอบครัวข้ามรุ่น; การเลี้ยงดูหลานตามลพ; การแลกเปลี่ยน; ผู้ย้ายถิ่น

ABSTRACT

The moving of migrants to developing areas for working while leaving their children with their grandparent caregivers causing the skipped-generation family of two generations, family traits with grandparents and child living together without parental members. This study aims to investigate the occurred exchange support between the grandparent caregivers and the migrants, using the data of research project entitled “Migration and skipped-generation families in Thailand” The qualitative research methodology was used for this study, and collecting data from elder population, the migrants’ grandparent caregivers aged 50 years and over in 3 provinces, Pitsanulok, Khonkean and Kanchanaburi. The data collection was conducted between October and December in 2013 and 42 samplings of households were collected. Content analysis was used with NVivo program for qualitative data analysis.

The findings of the study showed the appearance of two characters of skipped-generation exchanges: 1) Economics exchange in term of financial and materials support 2) Communicating and support exchange in term of times giving to each other between migrants and their grandparents, not only receiving financial support from the migrants, but the grandparent caregivers also devoting time raising their grandchildren with love and willingness. They were proud of doing the tasks and accepted the burden without expectation in term of the amount of financial support. They were only expecting mobile communicating regularly and opportunity of visiting home for the love and care from the migrants, to relief their suffering feelings of loneliness concerning the burden of raising grandchildren, this helped supporting their mental health, and reducing their stress level of raising grandchildren alone.

Keywords: skipped-generation; raising grandchildren alone; exchange; migrants

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ของไทยมีผลกระทบต่อ ครอบครัวทั้งในด้านโครงสร้าง ขนาด และรูปแบบ การอยู่อาศัย ตลอดจนวิถีชีวิตของบุคคลใน ครอบครัว โดยส่งผลให้เกิดครอบครัวในรูปแบบ

ใหม่ ได้แก่ ครอบครัวที่มีสมาชิกเพียงคนเดียว ครอบครัวที่อยู่กันหลายคนโดยไม่มีความสัมพันธ์ ทางเครือญาติกัน และครอบครัวข้ามรุ่นที่ ประกอบด้วยปู่ย่าตายายกับหลานในวัยเด็ก จาก ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (ไตรมาส 3) พ.ศ. 2530 – 2553 ของสำนักงาน

สถิติแห่งชาติ ชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างครัวเรือนของประเทศไทยเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด โดยครัวเรือนเดี่ยวที่มีพ่อแม่และลูกอาศัยอยู่ด้วยกันมีแนวโน้มลดลง ขณะที่ครัวเรือนที่มีปู่ย่าตายายและหลานอาศัยอยู่ด้วยกัน หรือที่เรียกว่า “ครอบครัวแห่งกลาง” (Skip generation) มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น จากร้อยละ 3.2 ในปี 2530 เป็นร้อยละ 5.5 ในปี 2553 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2564) การเพิ่มขึ้นของจำนวนครัวเรือนข้ามรุ่นทำให้มีเด็กมากถึง 1.24 ล้านคน กลายเป็นเด็กที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย (ยูนิเซฟประเทศไทย, ม.ป.ป.) ยืนยันได้จากการพบเด็กที่ไม่ได้อาศัยอยู่กับพ่อแม่ ผู้ให้กำเนิดในการสำรวจโครงการสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย ปี 2562 ที่พบว่า เด็กอาศัยอยู่กับปู่ย่าตายายมากถึงร้อยละ 72.8 ที่เหลืออาศัยอยู่กับ ลุงป้า น้าอา พี่ ญาติอื่น ๆ และบุคคลอื่นที่ไม่ใช่ญาติ ร้อยละ 27.2 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562)

การเกิดของครอบครัวข้ามรุ่นหรือครอบครัวแห่งกลางไม่ใช่ปรากฏการณ์ใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในสังคมไทย เพียงแต่ปรากฏการณ์นี้ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น ด้วยสาเหตุหลักสองประการ ประการแรกคือการอพยพย้ายถิ่นของวัยแรงงานจากพื้นที่ชนบทเข้าสู่เมือง ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เป็นแรงดึงดูดให้แรงงานย้ายถิ่นไปสู่พื้นที่เจริญกว่า มีงานรองรับ มีค่าจ้างสูงกว่า และจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาครอบครัวแตกแยก และการมีบุตรเพิ่ม (จันทร์ฉาย จรรวณิพันธุ์, 2552) สาเหตุประการที่สองคือ การเลี้ยงดูบุตรในพื้นที่เมืองมีข้อจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดแคลน

สถานรับเลี้ยงเด็กที่มีคุณภาพ ไว้ใจได้ อีกทั้งยังมีปัจจัยด้านค่าใช้จ่ายร่วมด้วย การไปทำงานต่างถิ่นของแรงงานมักประสบปัญหาค่าครองชีพที่สูง ไม่มีเวลาเลี้ยงดูลูกเอง จึงไม่พร้อมที่จะนำลูกไปอยู่ด้วย และเพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายก็จะฝากลูกไว้กับปู่ย่าตายายให้ช่วยเลี้ยงดู

การแลกเปลี่ยนระหว่างปู่ย่าตายายกับผู้ย้ายถิ่น เป็นการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างกันที่มีความเกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กัน ยิ่งปู่ย่าตายายให้การเกื้อหนุนแก่ผู้ย้ายถิ่นก็จะยิ่งเพิ่มโอกาสของการได้รับการเกื้อหนุนหรือความช่วยเหลือจากผู้ย้ายถิ่นกลับมา แต่อาจแตกต่างกันในรูแบบของการแลกเปลี่ยน (Berit Ingersoll-Dayton, 1992) เป็นไปตามทฤษฎีการแลกเปลี่ยนที่ทั้งสองฝ่ายต่างอยู่ในฐานะทั้งผู้ให้และรับการเกื้อหนุน เมื่อเกิดพฤติกรรมการแลกเปลี่ยนระหว่าง 2 ฝ่าย จึงเป็นการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2540) ระหว่างประชากรรุ่นที่หนึ่งคือปู่ย่าตายาย กับประชากรรุ่นที่สองคือผู้ย้ายถิ่น ในเชิงการเกื้อหนุนในด้านเศรษฐกิจ และการดูแลระหว่างกัน

สภาพการณ์ที่ปู่ย่าตายายเลี้ยงดูหลานเพียงลำพังเป็นทางออกหนึ่งที่จะรองรับการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของครอบครัวแต่ในกลุ่มครอบครัวข้ามรุ่นได้รับผลกระทบเชิงลบต่อสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม อารมณ์และจิตใจ ทั้งต่อตัวผู้สูงอายุและต่อตัวหลานที่ต้องดูแลไม่ว่าจะเป็นพัฒนาการทางสติปัญญา และทางสังคม รวมถึงแนวโน้มการเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตในสังคมของเด็กอยู่ในระดับต่ำ อันเกิดจากการไม่มีพ่อแม่ อาศัยอยู่ร่วมในครอบครัว สิ่งที่ย้ายถิ่นจะให้ทดแทนถึงแม้จะไม่ได้ทั้งหมดก็คือ เงินส่งกลับ

ซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักของปู่ตายาย แม้ว่าจำนวนเงินที่ได้รับจะมีปริมาณไม่มากนัก การติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์อย่างสม่ำเสมอ และการกลับมาเยี่ยมบ้านทุกครั้งเมื่อมีโอกาสทำให้เกิดความรู้สึกใกล้ชิดไม่ถูกทอดทิ้ง

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์จึงต้องการนำเสนอเรื่องการแลกเปลี่ยนในครอบครัวข้ามรุ่นระหว่างปู่ตายายกับผู้ย้ายถิ่นใน 2 รูปแบบที่ปรากฏให้เห็นในเชิงพฤติกรรมอันได้แก่ (1) การแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจ ในรูปของการให้เงินหรือสิ่งของ และ (2) การแลกเปลี่ยนการดูแลในรูปของการให้เวลาและการติดต่อสื่อสารกันทางโทรศัพท์ การไปมาหาสู่กัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างลูกผู้ย้ายถิ่นกับครอบครัวข้ามรุ่นที่เลี้ยงหลานตามลำพังใน 2 รูปแบบ คือการแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจ และการแลกเปลี่ยนด้านการดูแล

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้ ใช้ข้อมูลของโครงการวิจัยเรื่อง “การย้ายถิ่นและครอบครัวข้ามรุ่นในประเทศไทย” ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัย มหิดล และมหาวิทยาลัยมิชิแกน ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-Depth Interview) การหาความเที่ยงตรง (Validity) ของเครื่องมือการวิจัยครั้งนี้โดยส่งแบบสอบถาม ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ จำนวน 3 ท่าน จากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และมหาวิทยาลัยมิชิแกน เก็บ

รวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม พ.ศ.2556 วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) โดยเริ่มตั้งแต่การจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกในภาคสนามและการถอดเทป ด้วยโปรแกรมสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ NVivo แล้วสรุปประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย รวมถึงมีการตรวจสอบข้อมูล และผลการวิเคราะห์จากนักวิจัยด้วยตนเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องมากที่สุด

กลุ่มตัวอย่างของการศึกษานี้ คือ ผู้สูงอายุที่เป็นปู่ตายาย มีอายุ 50 ปีขึ้นไปที่ต้องดูแลหลานอย่างน้อย 1 คนตามลำพัง ในครัวเรือนที่ลูก (พ่อแม่ของหลาน) ย้ายถิ่นไปทำงานที่อำเภออื่นหรือจังหวัดอื่นนาน 3 เดือนขึ้นไป การเลือกกลุ่มตัวอย่างครั้งนี้เป็นการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) จำนวน 42 ครัวเรือน ใน 3 จังหวัดของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดกาญจนบุรี โดยทั้งสามพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่มีความชุกของการย้ายถิ่นไปทำงานของแรงงานในประเทศในสัดส่วนที่สูง รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลาย ทางสังคม วัฒนธรรม และบริบททางเศรษฐกิจ กลุ่มตัวอย่างได้มาจากกลุ่มผู้สูงอายุ ของ โครงการ CLAIM (Children Living apart from Parent due to Internal Migration) (อารี จำปากลายเป็น, 2556) และโครงการสุขภาพและการเกื้อหนุนทางสังคมในผู้สูงอายุ ในพื้นที่เฝ้าระวังทางประชากรกาญจนบุรี ปี 2549 (Abas et al, 2009) วิธีการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง ขั้นแรกทีมวิจัยประสานงานกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการฯ และวางแผน

การทำงานร่วมกับอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ที่ได้รับมอบหมาย ในการแนะนำทีมวิจัยกับกลุ่มตัวอย่างเบื้องต้นก่อนจะเริ่ม ลงมือดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย แจ้งการพิทักษ์สิทธิของกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างสามารถปฏิเสธและถอนตัวจากการวิจัยได้ทุกเมื่อหากไม่สะดวก หรือไม่พร้อมจะตอบคำถาม ทั้งนี้เครื่องมือวิจัยและระเบียบวิธีวิจัยได้รับอนุมัติจาก คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย สถาบันวิจัย ประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ตาม หนังสือรับรองเลขที่ COA. No. 2013/1-1-21

ผลการวิจัย

บทความนี้ นำเสนอการแลกเปลี่ยนใน ครอบครัวข้ามรุ่น จากข้อมูลส่วนหนึ่งของ โครงการวิจัยเรื่อง “การย้ายถิ่นและครอบครัวข้ามรุ่นในประเทศไทย” แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูล ออกเป็น 2 ส่วนคือ คุณลักษณะของครอบครัวข้ามรุ่น และการแลกเปลี่ยนในครอบครัวข้ามรุ่น ทั้งนี้ก่อนนำเสนอประเด็นหลักผู้วิจัยขอฉายภาพให้เห็นภาพของความ สัมพันธ์ระหว่างผู้ย้ายถิ่นกับปู่ตายาย พบว่า ความสัมพันธ์โดยปกติของผู้ย้ายถิ่นกับปู่ตายาย ทั้งสองฝ่ายมีวิถีความสัมพันธ์ในลักษณะดูแลซึ่งกันและกัน โดยผู้ย้ายถิ่นจะดูแลปู่ตายายด้วยการ รับฟังปัญหา และความกังวลใจ ด้วยการถามทุกข์สุข สบายดีหรือไม่ ถ้าเจ็บป่วยเล็กน้อยก็จะถามถึงอาการป่วย เน้นย้ำให้กินยา ถ้าเจ็บป่วยมากผู้ย้ายถิ่นก็จะกลับมาดูแล ในส่วนของการดูแลด้านเศรษฐกิจ ผู้ย้ายถิ่นก็มีการส่งเงินกลับ มาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวต้นทาง ในขณะที่ปู่ตายายเองก็ให้การดูแลผู้ย้ายถิ่นผ่านการติดต่อสื่อสารกันทาง

โทรศัพท์เช่นกัน โดยจะคอยรับฟังปัญหาและความกังวลใจของผู้ย้ายถิ่น คอยให้กำลังใจ มักถามถึงความเป็นอยู่ กินอยู่กันอย่างไร สบายดีไหม เจ็บป่วยกันหรือเปล่า ปู่ตายายที่ยังมีรายได้บางรายสามารถให้การดูแลผู้ย้ายถิ่นด้านเศรษฐกิจได้เมื่อมีความเดือดร้อน

คุณลักษณะของครอบครัวข้ามรุ่น

กลุ่มตัวอย่างคือผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นที่เลี้ยงหลานตามลำพัง เนื่องจากลูกย้ายถิ่นจาก 42 ครอบครัว มีปู่ตายายทั้งหมด 48 คน (ย่าตาย 36 คน ปู่ตา 12 คน) ส่วนใหญ่ (37 คน) เป็น ปู่ตายาย เพียงคนเดียวที่ดูแลหลาน และ ยังพบ ปู่ตายายที่ช่วยกันเลี้ยงหลาน (11 คน) ปู่ตายาย ผู้ให้สัมภาษณ์อายุอยู่ในช่วงระหว่าง 50- 82 ปี อายุเฉลี่ยเท่ากับ 63.1 ปี สถานภาพสมรส อยู่กับคู่สมรส 29 คน ในจำนวนนี้มีคนที่สมรสแต่ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกัน 2 คน และมีปู่ตายายที่เป็นหม้าย 13 คน หย่า/แยก 3 คน ด้านการศึกษา ปู่ตายาย ได้รับการศึกษาระหว่าง 0-14 ปี การศึกษาเฉลี่ยเท่ากับ 4.0 ปี สำหรับด้านการทำงาน พบปู่ตายายที่ยังต้องทำงานหารายได้อยู่ 32 คน อีก 16 คน ไม่ได้ทำงาน อาชีพที่พบคือ ทำงานในไร่นา ขายอาหาร และงานฝีมือ การนับถือศาสนา ทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ

การย้ายถิ่นของลูก พบว่า ลูกย้ายถิ่นหลังจากแต่งงานแล้ว 1 เดือน ถึง 30 ปี (เฉลี่ย 9.8 ปี) ระยะเวลาที่การย้ายถิ่นออกไป 1-8 ปี (เฉลี่ย 3.3 ปี) ที่ย้ายถิ่นแล้วทั้งเด็กไว้กับปู่ตายาย ระยะทางห่างจากบ้านไปยังถิ่นปลายทางตั้งแต่ 20 กิโลเมตร คือ การย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดกาญจนบุรีกับ

สุพรรณบุรี ระยะทางไกลสุดถึง 1,195 กิโลเมตร การย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดพิษณุโลกกับภูเก็ต

การแลกเปลี่ยนในครอบครัวข้ามรุ่น

การแลกเปลี่ยนระหว่าง ปู่ย่าตายายและผู้ ย้ายถิ่น เป็นการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนหรือการให้ ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลา สั้นแต่ต่อเนื่อง ซึ่งมีบทบาทอย่างสำคัญ ในการ กำหนดความอยู่ดีมีสุข หรือสวัสดิภาพของผู้สูงอายุ (จอห์น โนเดล และนภาพร ชัยวรรณ, 2552) ผล การศึกษานี้ พบ การแลกเปลี่ยนระหว่างปู่ย่าตายาย กับลูกย้ายถิ่นใน 2 รูปแบบ คือ 1) การแลกเปลี่ยน ด้านเศรษฐกิจ เช่น การให้เงินและสิ่งของระหว่าง กัน และ 2) การแลกเปลี่ยนด้านการดูแลในรูปแบบ ของการให้เวลา และการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เช่น ผู้ย้ายถิ่นดูแลผู้สูงอายุผ่านการติดต่อสื่อสาร หรือการกลับ มาเยี่ยมบ้าน ในขณะที่ปู่ย่าตายาย ช่วยเลี้ยงดูหลานให้ผู้ย้ายถิ่น

การแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจ

(1.1) ปู่ย่าตายายให้การเกื้อหนุนด้าน เศรษฐกิจแก่ผู้ย้ายถิ่น

การแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจเป็นการ แลกเปลี่ยนด้านการเงินและสิ่งของระหว่างปู่ย่าตา ยายกับผู้ย้ายถิ่น พบว่า ปู่ย่าตายายที่ให้การ เกื้อหนุนด้านการเงินแก่ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะไม่ได้ ให้เงินเป็นประจำ แต่จะให้ในบางโอกาสหรือเพื่อ ช่วยเหลือผู้ย้ายถิ่นในยามจำเป็น เช่น การให้เงิน ค่าเดินทาง การให้เงินเป็นทุนสำหรับใช้จ่ายใน ชีวิตประจำวันเมื่อเริ่มไปทำงาน ให้เงินช่วยเหลือ เมื่อผู้ย้ายถิ่นเงินไม่พอใช้ อาจเป็นไปได้ว่าผู้ย้ายถิ่น ยังไม่มีฐานะทางการเงินมั่นคงเพียงพอ ประกอบ กับปู่ย่าตายายมีฐานะทางการเงินดีพอที่จะ

ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้ย้ายถิ่น สอดคล้องกับ การศึกษาของวสุวัตต์ สุตินุญญามณี (2559) ที่ พบว่า การการเกื้อกูลด้านเศรษฐกิจของพ่อแม่จะ ให้การเกื้อกูลทั้งบุตรชายและบุตรสาวเท่าเทียมกัน และการให้การเกื้อหนุนเชิงเศรษฐกิจที่พ่อแม่ ให้แก่บุตรมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างมาก ส่วนหนึ่ง อาจเป็นเพราะนโยบายรัฐบาลที่มีการขยายระบบ การให้เบี้ยยังชีพทำให้ผู้สูงอายุมีเงินเพิ่มมากขึ้น และสามารถแบ่งปันให้บุตรได้เพิ่มมากขึ้น (ชลธิชา อัครนิรันดร์, 2558) ดังตัวอย่าง

คุณยายมีอาชีพทำไร่ ให้ความช่วยเหลือ ด้านการเงินกับลูกๆ ทุกคนที่เดือดร้อนต้องการใช้ เงิน โดยให้ยืมโฉนดที่ดินของยายไปจำนองโดยเมื่อ เสร็จธุระลูกคนนั้นจะต้องเป็นคนไถ่ถอนมาคืนยาย

“ช่วยทุกคน ลูกอยากได้รถ อยากได้ อะไร ก็เอาที่ไปให้ลูกจำนองแล้วไถ่กันเอา คนทุ้ง กระบ่า[ลูกคนที่ 1] เป็นพ่อค้าวัวขุน คนทุ้งคอก [ลูกคนที่ 2] เค้ามี่สารพัดที่จะขาย อดหนุนทุก คนเอามากน้อยแล้วแต่ พวกมึง” (กาญจนบุรี 06, คุณยาย, อายุ 67 ปี, เลี้ยงหลาน 1 คน)

คุณยายมีอาชีพรับจ้าง ลูกไปทำงานที่ จังหวัดลำพูนเป็นผู้ใช้แรงงาน รายได้ไม่เพียงพอกับ การใช้จ่าย จึงไม่สามารถส่งเงินกลับให้แม่ กลับมา เยี่ยมบ้านแต่ละครั้งแม่ต้องให้เงินค่ารถกลับไป

“ส่วนมากไม่ค่อยได้ให้แม่ เพราะว่า เงินเดือนค่าน้อย ได้ค่าแรงขั้นต่ำ 300 โทนจะ ค่าเช่าหอกับค่าน้ำค่าไฟ ผ่อนมอเตอร์ไซด์ โทน เต็มน้ำมัน โทนกินไปทุกวัน บางทีค่ารถจาก ลำพูนมานี้ก็ 180 ไป-กลับ แม่ก็ต้องส่งตั้งให้ไป” (พิษณุโลก 02, คุณยาย, อายุ 61 ปี, เลี้ยงหลาน 1 คน)

(1.2) ผู้ย้ายถิ่นให้การเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจแก่ปู่ย่าตายาย

ในส่วนของผู้ย้ายถิ่นให้การเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจแก่ปู่ย่าตายาย โดยให้เงินส่งกลับเป็นรายเดือน หรือการให้เงินเมื่อกลับมาเยี่ยมบ้านทุกครั้ง สำหรับครอบครัวข้ามรุ่นที่ค่อนข้างยากจน เงินส่งกลับเป็นสิ่งจำเป็นในการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เช่น ค่าอาหาร ค่าขนม ค่าของใช้ในบ้าน และเสื้อผ้า ดังนั้นครอบครัวข้ามรุ่นที่ต้องพึ่งพารายได้จากเงินส่งกลับเป็นหลักจึงเกิดความตึงเครียดด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ปู่ย่าตายายต้องดิ้นรนหารายได้เพื่อให้หลานได้มีกิน ส่วนในครอบครัวข้ามรุ่นที่ฐานะปานกลางหรือร่ำรวย เงินส่งกลับอาจช่วยในการบริโภคสินค้าที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น โทรศัพท์ โทรทัศน์ ตู้เย็น เครื่องซักผ้า และรถจักรยานยนต์ การที่ครอบครัวข้ามรุ่นมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากเงินส่งกลับนอกจากจะทำให้เกิดการบริโภคสินค้ายังเป็นการยกฐานะทางสังคมของครอบครัวอีกด้วย (สุทธิพร บุญมาก, 2556) หากเงินส่งกลับเหลือปู่ย่าตายายจะเก็บออม หรือจะใช้ประโยชน์ในรูปแบบของการซื้อที่ดินเพื่อทำการเกษตร ซื้อปศุสัตว์ และเพื่อใช้ยกระดับการดำรงชีพของครอบครัว (ณัฐพล มีแก้ว, 2562)

อย่างไรก็ตามจำนวนเงินและความถี่ของการส่งกลับจะมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับจำนวนหลานที่ปู่ย่าตายายดูแลอยู่ นอกจากนี้หากผู้ย้ายถิ่นประสบปัญหาครอบครัวก็จะมีผลกระทบกับจำนวนเงินและความต่อเนื่องของการส่งกลับอย่างมีนัยสำคัญ ได้แก่ ผู้ย้ายถิ่นประสบปัญหาครอบครัว การหย่าร้าง การสมรสใหม่แล้วมีบุตรเพิ่ม สอดคล้องกับการศึกษาของอารี จำปากลาง (2556) ที่พบว่า

โอกาสในการได้รับเงินส่งกลับมากหรือน้อยจากลูก ย้ายถิ่นมีความเชื่อมโยงกับสถานภาพสมรสของลูก ย้ายถิ่น กล่าวคือ ลูกที่มีสถานภาพสมรสจะมีโอกาสส่งเงินกลับมากกว่าลูกที่มีสถานภาพหย่า/แยก

คุณยาย ไม่ได้ทำงาน ลูกย้ายถิ่น (พ่อแม่ของหลาน) ทำงานอยู่ที่จังหวัดชลบุรี ส่งเงินมาสม่ำเสมอทุกเดือน ถ้ามีโอกาสได้หยุดงานก็จะกลับมาเยี่ยมตลอด

“ก็จะเที่ยวไปเที่ยวมา มาทีละคืนสองคืน ซื้อของเต็มบ้าน เครื่องซักผ้า โทรทัศน์ ตู้เย็น แม่ร้องเนยส่งเดือนละ 5 พัน คนเล็ก 2 พัน พออยู่ได้” (ขอนแก่น 01, คุณยาย, อายุ 58 ปี, เลี้ยงหลาน 2 คน)

คุณยาย มีอาชีพเลี้ยงหมูและเลี้ยงควาย เนื่องจากลูกย้ายถิ่น (พ่อแม่ของหลาน) แยกทางกัน ปัจจุบันไปทำงานกรุงเทพและมีสามีใหม่ ยายจึงต้องเลี้ยงดูหลาน ได้รับเงินส่งกลับนานๆ ครั้ง หรือให้เงินตอนกลับมาเยี่ยมบ้านปีละครั้ง

“น้องอายุได้ 4-5 เดือน ก็เอามาให้เลี้ยง บอกจะไปทำงาน ส่งนานๆ ส่งไม่มากครั้งละ 4-5 พันบาท” (กาญจนบุรี 08, คุณยาย, อายุ 55 ปี, เลี้ยงหลาน 1 คน)

การแลกเปลี่ยนด้านการดูแล

(2.1) ปู่ย่าตายายให้การเกื้อหนุนด้านการดูแลแก่ผู้ย้ายถิ่น

การแลกเปลี่ยนด้านการดูแล ในรูปแบบของการให้เวลา และการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เช่น ผู้ย้ายถิ่นดูแลผู้สูงอายุผ่านการการติดต่อสื่อสาร หรือการกลับมาเยี่ยมบ้าน ในขณะที่ปู่ย่าตายายช่วยเลี้ยงดูหลาน เป็นบทบาทที่ ปู่ย่าตายายทำด้วยความเต็มใจและภาคภูมิใจที่ได้ช่วยผู้ย้ายถิ่น

เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการดูแลเด็ก ในสถานเลี้ยงเด็กที่มีคุณภาพไว้ใจได้ราคาค่อนข้างแพง จึงนิยมส่งเด็กให้ปู่ย่าตายายเลี้ยง เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ กิจกรรมในการดูแลหลานของปู่ย่าตายาย ครอบคลุมกิจกรรมในการดูแลกิจวัตรประจำวันของหลานทุกอย่าง เช่น การกิน การอาบน้ำ การนอนการอบรมสั่งสอน ให้ความรักความอบอุ่น และเมื่อหลานถึงวัยเข้าโรงเรียนก็ดูแลด้านการเรียน การทำการบ้าน และการรับส่งไปโรงเรียน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ นันทมงคลชัย (2554) ที่พบว่า ผู้สูงอายุหญิงที่เลี้ยงหลานในเขตชนบทภาคเหนือ พร้อมที่จะดูแลหลานที่ตนเองรัก รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ช่วยเหลือครอบครัว ในการเลี้ยงดูหลาน มักจะใช้เวลาเกือบทั้งหมดดูแลหลานทั้งในเรื่องการรับประทานอาหาร การนอน และการเล่น สำหรับหลานที่โตแล้วปู่ย่าตายายไม่ต้องเหนื่อยกาย ในการเลี้ยงหลานมากนัก หลานสามารถเป็นที่พึ่งช่วยเหลือดูแลปู่ย่าตายายได้หลายๆ เรื่อง ได้แก่ ช่วยดูแลเมื่อเจ็บป่วยโดยพาไปหาหมอ ช่วยทำงานบ้าน และช่วยในเรื่องเกี่ยวกับเทคโนโลยีต่างๆ เช่น การโทรศัพท์ โลกออนไลน์ วิดีโอคอล ส่งรูป เป็นต้น (เกศสิริ หงษ์ไทย, 2563) ดังตัวอย่าง

คุณย่าและคุณปู่ มีอาชีพทำนา รับเลี้ยงหลานด้วยความรักและผูกพัน คิดว่าเป็นการช่วยเหลือลูก

“เลี้ยงลูกให้เค้า ให้ลูกสะดวกในการทำมาหากิน เพราะว่าเค้าไม่ต้องพะวงกับลูก เย็นมืดมาก็หิ้วลูก ไปเอา เคยเอาไปฝากเลี้ยง มันลำบากต้องไปปรับตอนเย็นพอกับแม่ทำงาน” (ขอนแก่น 12, คุณย่า, อายุ 53 ปี, เลี้ยงหลาน 1 คน)

คุณย่า อายุ 63 ปี ไม่ได้ทำงาน รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ช่วยเหลือลูก ดีใจที่เห็นลูกประสบความสำเร็จ

“สบายใจเมื่อเค้า ได้งานทำเป็นหลักแหล่ง อยู่กับหลานสองคนก็สบายใจ ถ้าเค้าไม่ทำงานทำก๊วหลานก๊วลูกจะอด เค้าไปอย่างนั้นก็สบายใจได้เงินกินมีเงินใช้ มีเงินเก็บบ้างนิดๆ หน่อยๆ เหลือจากส่งมาทางนี้ ให้ใช้หนี้อะไรแบบผ่อนมอเตอร์ไซค์ เหลือเค้าก็เก็บ ก็ภูมิใจ” (พิษณุโลก 10, คุณย่า, อายุ 63 ปี, เลี้ยงหลาน 1 คน)

(2.2) ผู้ย้ายถิ่นให้การเกื้อหนุนด้านการดูแลแก่ปู่ย่าตายาย

- การติดต่อสื่อสาร

ปู่ย่าตายาย ได้รับการดูแลด้านจิตใจผ่านการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์มือถือ ซึ่งเป็นเครื่องมือติดต่อสื่อสารพื้นฐาน ที่พบโดยทั่วไปส่วนใหญ่ผู้ย้ายถิ่นเป็นฝ่ายโทรกลับมาหาปู่ย่าตายาย พูดคุยเรื่องต่างๆ ได้แก่ การถามเรื่องความเป็นอยู่ ถามเรื่องสุขภาพ ถามเรื่องความอยู่ดีมีสุข ทำให้คลายความคิดถึงกันไปได้ รวมถึงการส่งสิ่งของหรือของขวัญให้ครอบครัวต้นทางเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการแลกเปลี่ยนที่แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยระหว่างผู้ย้ายถิ่นกับครอบครัวข้ามรุ่น เพราะเป็นการช่วยไม่ให้สูญเสียความเชื่อมโยง และสร้างความผูกพันระหว่างกัน (สุทธิพร บุญมาก, 2556) สิ่งที่ปู่ย่าตายายต้องการมากๆ คือการติดต่อสื่อสารกลับมาอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ปู่ย่าตายายมีความรู้สึกที่ตัวเองไม่ต้องเผชิญกับความโดดเดี่ยว ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ออกเห็นใจกัน ช่วยบรรเทาความทุกข์ในการรับภาระเลี้ยงดูหลาน (เกศสิริ หงษ์ไทย, 2563)

ถือเป็นการดูแลเอาใจใส่ทางด้านจิตใจที่มีความสำคัญ เพราะต้องการเพียงมีเพื่อนคุยถามถึงความเป็นอยู่ ถามเรื่องสุขภาพร่างกายก็สามารถบรรเทาความเหงาหรือความเบื่อหน่ายได้ ซึ่งปู่ย่าตายายเข้าใจดีว่า การที่ลูกย้ายถิ่นไปทำงานเป็นการย้ายถิ่น เพื่อแสวงหาโอกาสการทำงานหารายได้ที่ดีกว่า เพียงช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น หลังจากนั้นก็จะกลับมายังถิ่นฐานเดิม (รศ.ยานภิศ พลเสก, 2560) ดังตัวอย่าง

คุณปู่กับคุณย่า อาชีพทำไร่ ความบ่อยของติดต่อสื่อสารกับลูกทางโทรศัพท์ ทำให้ปู่ย่าตายายคลายความคิดถึง

“บ่อยครับ แทบทุกวันเลย ถ้าลูกไม่ติดต่อหลานก็จะติดต่อมา ลูกชาย ของเค้านั้นแหละติดต่อมา –ปู่ย่าเป็นยังงัย อยู่สบายไหม กินข้าวกับอะไร ทำงานเหนื่อยไหม- แล้วก็อะไรพูดมาทั้งนั้นแหละ เราก็ตอบไป พ่อ ปู่ย่าก็ถามเค้าไปเหมือนกัน –เป็นยังงัยสบายดีไหม- เค้าก็ว่า –สบาย ไม่เป็นอะไร- เค้าก็ว่าไม่ต้องเป็นห่วง” (ขอนแก่น 03, คุณปู่, อายุ 66 ปี, เลี้ยงหลาน 1 คน)

คุณยาย อาชีพทำนา การได้รับการดูแลด้านสุขภาพจากผู้ย้ายถิ่น จากการโทรมาพูดคุยเป็นห่วงเรื่องสุขภาพ

“เขาก็อโทรมาถามว่าแม่ทำอะไรบ้าง อยู่อย่างไร สบายดีไหม เราก็บอกว่าไม่เป็นไร แล้วอีกเป็นอย่างไรบ้าง เขาก็บอกว่าไม่เป็นไร ไร มาถามดู แม่สบายดีไหม ก็บอกว่าไม่เป็นไร เขาถามว่าไปนาทุกวันหรือเปล่า ก็บอกว่าไปทุกวัน เขาบอกว่าหยุดบ้างเดียวเป็นลมที่นา เคยไปนาล้มลงเป็นลมที่ทุ่งนาหายใจไม่ออก กว่าจะบอกลูกอยู่มานานๆ ถึงได้บอกลูกว่าแม่เป็นลมที่ท้อง

นานีกว่าจะไม่รอดเสียแล้ว นีกว่าจะตายไปเลย พอฟื้นขึ้นมาก็ไม่บอกลูกกลัวลูกไม่ให้ไปอีก” (กาญจนบุรี 03, คุณยาย, อายุ 67 ปี, เลี้ยงหลาน 4 คน)

คุณย่า อาชีพทำนา การโทรศัพท์ติดต่อกับปู่ย่าตายาย ยิ่งบ่อยเท่าไรยิ่งเป็นผลดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างกัน แม้ว่าจะไม่ได้มีการพูดคุยอะไรมาก

“ลูกโทรถามข่าวว่าเป็นอย่างไรทั้งเข้าทั้งเย็น” (ขอนแก่น 07, คุณย่า, อายุ 51 ปี, เลี้ยงหลาน 1 คน)

- การกลับมาเยี่ยมบ้าน

การกลับมาเยี่ยมบ้าน ของผู้ย้ายถิ่น นอกจากจะทำให้ปู่ย่าตายาย ลดความรู้สึกคิดถึง ยังทำให้รู้สึกไม่ได้ถูกทอดทิ้ง ส่วนใหญ่เป็นการที่ผู้ย้ายถิ่นจะเป็นฝ่ายกลับมาเยี่ยมบ้านมากกว่าที่ปู่ย่าตายายไปเยี่ยม เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นจะมีความคล่องตัวมากกว่า ส่วนใหญ่จะกลับมาเพียงปีละ 1-2 ครั้งหรือตามเทศกาล เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ วันพ่อ วันแม่ หรือวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา โดยสาเหตุที่กลับมาไม่ได้บ่อยนั้นเพราะมีภาระการทำงาน ไม่สามารถลงงานได้ ทำงานไม่มีวันหยุด หรือเป็นเพราะระยะทางไกล หากผู้ย้ายถิ่นอยู่ไม่ไกล การเดินทางไม่ลำบาก ก็จะกลับมาเยี่ยมบ้านได้บ่อยกว่า การกลับมาเยี่ยมบ้านนอกจากจะเป็นกลวิธี ในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวแล้ว ยังเป็นการสนับสนุนด้านจิตใจแก่ปู่ย่าตายาย จะส่งผลให้ระดับความเครียดของปู่ย่าตายายที่ดูแลหลานตามลำพัง นั้นลดลงได้ ขณะเดียวกันปู่ย่าตายายที่ไม่ได้รับการสนับสนุนด้านจิตใจ อาจรู้สึกที่ตนเองถูกทอดทิ้ง ให้แบกรับภาระการดูแลหลานตาม

ลำพัง (ดวงหทัย ยอดทอง, 2557) สอดคล้องกับการศึกษาเรื่องผู้สูงอายุ ที่เลี้ยงหลานวัยรุ่นในยุคปัจจุบันของ เกิดศิริ หงษ์ไทย (2563) ที่พบว่า การเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้านของบุตรทำให้ผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นรู้สึกดีใจเป็นอย่างมาก เป็นการช่วยคลายความเหงา คลายความคิดถึงหลาน ๆ ได้มีโอกาสพบพ่อแม่ของตนเองดังตัวอย่าง

คุณยาย อาชีพทำนา การได้พบหน้าผู้ย้ายถิ่นเป็นความต้องการของผู้สูงอายุ แต่ด้วยข้อจำกัดหลายๆ อย่าง การกลับมาเยี่ยมบ้านจึงเป็นวิธีที่ดีกว่าการไปเยี่ยมผู้ย้ายถิ่น

“เคยไปเยี่ยมเขา เคยไปอยู่กับเค้าเป็นอาทิตย์ บางทีอยู่ไม่ไหวก็บอกว่าพาูกกลับเถอะพักห้องแถวติดๆ กัน จะออกไปไหนก็ไม่ได้ ต้องมียาม อยู่ในโรงงาน ออกไปต้องมียามเปิดประตูให้ออก” (กาญจนบุรี 03, คุณยาย, อายุ 67 ปี, เลี้ยงหลาน 4 คน)

คุณย่าทวด ไม่ได้ทำงาน กล่าวถึงความรู้สึกถึงการรอคอยให้ผู้ย้ายถิ่น กลับมาเยี่ยมบ้าน

“ดีใจ ดีใจมากตอนเค้ามาอยู่ บางครั้งเค้ามาพักสองคืนสามคืนแล้วเค้าก็กลับไปทำงาน” (พิษณุโลก 10, คุณย่าทวด, อายุ 61 ปี, เลี้ยงหลาน 1 คน)

คุณยาย อาชีพทำไร่ การกลับมาเยี่ยมบ้านเป็นเรื่องปกติของลูกผู้ย้ายถิ่น (พ่อแม่ของหลาน) เพราะเดินทางสะดวก ย้ายไปทำงานไม่ไกลนัก (กาญจนบุรี-สุพรรณบุรี)

“เขาลงบ้านเดือนละครั้ง มาเยี่ยมลูก (ลูกของผู้ย้ายถิ่น)” (กาญจนบุรี 04, คุณยาย, อายุ 64 ปี, เลี้ยงหลาน 2 คน)

อภิปรายผล

การศึกษาครั้งนี้ ต้องการแสดงให้เห็นภาพของ การแลกเปลี่ยนในครอบครัวข้ามรุ่นซึ่งมุ่งความสนใจไปที่ พฤติกรรมการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ย้ายถิ่น และปู่ตายายที่เลี้ยงหลานตามลำพัง ใน 2 รูปแบบที่ปรากฏให้เห็นในเชิงพฤติกรรมอันได้แก่ (1) การแลกเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจ ในรูปของการให้เงินหรือสิ่งของ และ (2) การแลกเปลี่ยนการดูแลในรูปของการให้เวลา และการติดต่อ สื่อสารกันทางโทรศัพท์ การไปมาหาสู่กัน การอภิปรายข้อค้นพบจึงประกอบด้วย คุณลักษณะของครอบครัวข้ามรุ่น และการแลกเปลี่ยนการในครอบครัวข้ามรุ่น

คุณลักษณะของครอบครัวข้ามรุ่น

กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นที่เลี้ยงหลานตามลำพัง เนื่อง จากลูกย้ายถิ่นจาก 42 ครอบครัว มีปู่ตายายทั้งหมด 48 คน ส่วนใหญ่เป็นย่ายาย 36 คน ที่เหลือเป็นปู่ตา 12 คน สอดคล้องกับการศึกษาของสุธรรม นันทมจลชัย (2554) ที่พบว่า ผู้เลี้ยงดูหลักของเด็กที่ไม่ใช่บิดามารดาเกือบทั้งหมดเป็น มีสถานภาพเป็นย่ายาย ที่ยังคงต้องทำงานหารายได้อยู่ ได้แก่ ทำงานในไร่ นา ขายอาหาร และงานฝีมือ อาจเป็นเพราะอายุยังน้อย สุขภาพยังแข็งแรงอยู่ ยังมีความสามารถในการทำงาน (พรทิพย์ มาลาธรรม, 2552) เด็กถูกทิ้งไว้กับปู่ตายายตั้งแต่ย้ายถิ่นออกไป 1-8 ปี (เฉลี่ย 3.3 ปี) หรือตั้งแต่เด็กยังเล็กมากอายุเพียง 1-3 เดือน มีเด็กหลายคนที่คุณย่าออกไปทำงานที่อื่นตั้งแต่ก่อนเด็กเกิด (อารี จำปาภาย, 2556)

การแลกเปลี่ยนการในครอบครัวข้ามรุ่น

การแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนกันระหว่างครอบครัวข้ามรุ่นกับผู้ย้ายถิ่นยังปรากฏอยู่ในสังคมไทย ส่วนหนึ่งเป็นผลจากแนวคิดเรื่องความกตัญญูซึ่งเป็นบรรทัดฐานทางสังคม ทำให้บุตรยังคงบทบาทสำคัญในการดูแลเกื้อหนุนบิดามารดาในด้านต่างๆ ในขณะที่วัยกันบิดามารดาเป็นผู้ให้การเกื้อหนุนบุตรอีกด้วย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างกันในครอบครัวเป็นไปตามทฤษฎีการแลกเปลี่ยนที่บิดามารดาจะอยู่ทั้งในฐานะผู้รับ และผู้ให้การเกื้อหนุนบุตร ซึ่งทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกัน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 3540) อย่างไรก็ตามผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ยังคงเป็นหลักในการช่วยเหลือด้านการเงินและสิ่งของแก่ครอบครัวข้ามรุ่น โดยผู้สูงอายุหญิงมีสถานภาพเป็นยายจะได้รับ การเกื้อหนุนจากบุตรสูงกว่าผู้สูงอายุชาย (ปุดา) (ชลธิชา อัครนิรันดร์, 2560) การเกื้อหนุนจากผู้ย้ายถิ่นในรูปของเงินส่งกลับ จำนวนเงินและความถี่ของการส่งกลับจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนหลานที่ปู่ย่าตายายดูแลอยู่ นอกจากนี้หากผู้ย้ายถิ่นประสบปัญหาครอบครัวก็จะมีผลกระทบกับจำนวนเงินและความถี่ของการส่งกลับด้วยเช่นกัน ได้แก่ การที่ผู้ย้ายถิ่นประสบปัญหาครอบครัว การหย่าร้าง การสมรสใหม่แล้วมีบุตรเพิ่ม สอดคล้องกับการศึกษาของอารี จำปากลาง (2556) ที่พบว่า โอกาสในการได้รับเงินส่งกลับมากหรือน้อยจากลูกผู้ย้ายถิ่นมีความเชื่อมโยงกับสถานภาพสมรสของลูกผู้ย้ายถิ่น กล่าวคือ ลูกที่มีสถานภาพสมรสจะมีโอกาสส่งเงินกลับมากกว่าลูกที่มีสถานภาพหย่า/แยก ดังนั้นครอบครัวข้ามรุ่นที่ต้องพึ่งพารายได้จากเงินส่งกลับเป็นหลักจึงเกิด

ความตึงเครียดด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ปู่ย่าตายายต้องดิ้นรนหารายได้เพื่อให้หลานได้มีกิน ดังนั้นจำนวนเงินและความถี่ของเงินส่งกลับจึงมีความสัมพันธ์กับสถานะสุขภาพจิตของปู่ย่าตายายอย่างมีนัยสำคัญ (ดวงหทัย ยอดทอง, 2557) นอกจากนี้ยังพบว่า นอกจากปู่ย่าตายายจะเป็นฝ่ายรับการเกื้อหนุนแล้วยังเป็นผู้ให้การเกื้อหนุนด้านการเงินแก่บุตรด้วยเช่นกัน ดังการศึกษาของวรสวัสดิ์ สุตินุญญาน (2559) ที่พบว่า การเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจของพ่อแม่ พ่อแม่จะให้การเกื้อหนุนทั้งบุตรชายและบุตรสาวเท่าเทียมกัน โดยที่ปัจจัยด้านอายุ การศึกษา จำนวนพี่น้อง และความเป็นชาติพันธุ์ ไม่มีความสัมพันธ์กับการเกื้อหนุนระหว่างพ่อแม่กับบุตร

ปู่ย่าตายายเกือบทั้งหมดไม่คาดหวังจำนวนเงินส่งกลับว่าจะมากหรือน้อย ปู่ย่าตายายก็เลี้ยงดูหลานด้วยความเต็มใจและภาคภูมิใจที่ได้ช่วยผู้ย้ายถิ่น เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการดูแลเด็กในสถานเลี้ยงเด็กที่มีคุณภาพไว้ใจได้ราคาค่อนข้างแพง สอดคล้องกับผลการศึกษาเรื่องวิถีชีวิตของผู้สูงอายุหญิงที่เลี้ยงหลานในเขตชนบทภาคเหนือของประเทศไทยของสุธรรม นันทมงคลชัย (2554) ที่พบว่า ผู้สูงอายุหญิงที่เลี้ยงหลานในเขตชนบทภาคเหนือ พร้อมทั้งจะดูแลหลานที่ตนเองรัก รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ช่วยเหลือครอบครัวในการเลี้ยงดูหลาน แลกเปลี่ยนกับการดูแลจากผู้ย้ายถิ่นผ่านการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์มือถือ การกลับมาเยี่ยมบ้านเป็นสิ่งที่ปู่ย่าตายายต้องการมาก ๆ คือการติดต่อสื่อสารและการกลับมาเยี่ยมบ้านอย่างสม่ำเสมอทำให้ปู่ย่าตายายมีความรู้สึกว่าตัวเองไม่ต้องเผชิญกับความโดดเดี่ยว ได้แลกเปลี่ยนความคิด ได้เห็นอกเห็นใจกัน ช่วยบรรเทาความทุกข์ในการรับภาระเลี้ยงดูหลาน สอดคล้องกับ

การศึกษาเรื่องผู้สูงอายุที่เลี้ยงหลานวัยรุ่นในยุคปัจจุบันของ เกิดสิริ หงษ์ไทย (2563) ที่พบว่า การเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้านของบุตรทำให้ผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นรู้สึกดีใจเป็นอย่างมาก เป็นการช่วยคลายความเหงา คลายความคิดถึง หลานๆ ได้มีโอกาสพบพ่อแม่ของตนเอง ถือเป็นการสนับสนุนด้านจิตใจที่จะส่งผลให้ระดับความเครียดของปู่ย่าตายายที่ดูแลหลานตามลำพังนั้นลดลงได้ ไม่รู้สึกว้าวนเองถูกทอดทิ้งให้แบกรับภาระการดูแลหลานตามลำพัง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการศึกษา การแลกเปลี่ยนในครอบครัวข้ามรุ่น พบประเด็นที่น่ากังวล คือ ความสม่ำเสมอด้านการเกื้อหนุน จากผู้ย้ายถิ่นซึ่งเกิดจากปัญหา สถานภาพการทำงาน ความมั่นคง รวมถึงปัญหาครอบครัวของผู้ย้ายถิ่น เพราะฉะนั้นทางภาครัฐควรส่งเสริมสนับสนุนด้านข้อมูลให้แก่ผู้ย้ายถิ่น หากผู้ย้ายถิ่นได้รับข้อมูลอย่างถูกต้อง และสมบูรณ์ เกี่ยวกับสถานการณ์ ในพื้นที่ปลายทางก่อนหน้าที่จะมีการย้ายถิ่น ทำให้ผู้ย้ายถิ่นสามารถคาดการณ์ต่างๆ ล่วงหน้าได้พอสมควร ก็จะทำให้การย้ายถิ่นนั้นส่งผลดีต่อผู้ย้ายถิ่น และครอบครัว ได้แก่ ข้อมูลเรื่องสถานที่ทำงาน ข้อมูลเกี่ยวกับงาน เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีมาตรการรองรับ เช่น การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลปู่ย่าตายายที่เลี้ยงดูหลานตามลำพัง ด้านการส่งเสริมสุขภาพ และด้านการส่งเสริมอาชีพ

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

การศึกษาค้นคว้านี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ในแง่มุมของปู่ย่าตายายด้านเดียว เพื่อแสดงสถานการณ์โดยรวมของการแลกเปลี่ยน

การเกื้อหนุนระหว่าง ปู่ย่าตายายและผู้ย้ายถิ่น ควรมีการศึกษาต่อยอดในส่วนของผู้ย้ายถิ่น เพื่อสอบถามรายละเอียดเพิ่มเติม เช่น ปัจจัยที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการเกื้อหนุน ในส่วนของผู้ย้ายถิ่น เพื่อได้ข้อมูลที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัย ครั้งต่อไป อาจมีการนำวิธีวิจัยแบบผสมวิธี มาใช้เพื่อศึกษาในภาพกว้าง กับกลุ่มตัวอย่างขนาดใหญ่ขึ้นได้ เนื่องจากในสังคมไทยมีปรากฏการณ์ครอบครัวข้ามรุ่น ที่มอบภาระให้ปู่ย่าตายายดูแลหลานเป็นจำนวนมาก

แบบสอบถามโดยย่อ

A) คำถามทั่วไป ได้แก่ อายุ สถานภาพสมรส ศาสนา การศึกษา การทำ การอาศัย ในครัวเรือน การมีบุตรย้ายถิ่น รายได้ครัวเรือน สุขภาพของผู้สูงอายุ

B) คำถามเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่น ได้แก่ การติดต่อระหว่างกัน การช่วยเหลือระหว่างกัน ความรู้สึกใกล้ชิด ความคิดเห็นเรื่องการเลี้ยงหลาน การกลับมาเยี่ยมบ้าน ความลำบากของผู้ย้ายถิ่น ความคาดหวังต่อผู้ย้ายถิ่น ความเคารพนับถือจากผู้ย้ายถิ่น

C) คำถามเกี่ยวกับหลาน ได้แก่ ต้องดูแลหลานกี่คน ใครบ้าง มีใครช่วยดูแลหลานหรือไม่ หลานให้ความช่วยเหลือปู่ย่าตายายบ้างหรือไม่ช่วยอะไร มีความลำบากใจอะไรเกี่ยวกับหลานบ้าง เคยคาดว่าจะต้องเลี้ยงหลานหรือไม่ ปู่ย่าตายายมีความสุขที่เลี้ยงหลานหรือไม่อย่างไร อนาคตจะพึ่งพาหลานได้หรือไม่

D) คำถามประเมินภาวะสุขภาพ SRQ20 (Harding et al., 1980) จำนวน 20 ข้อ

เอกสารอ้างอิง

- Abas MA, Punpuing S, Jirapramukpitak T, Guest PT, Tangchonlatip K, Leese M, Prince M. (2009). Rural-urban migration and depression in ageing family members left behind. *Br J Psychiatry*, 195(1), 54-60.
- Asavanirandom C., & Pothisiri W. (2015). Support Exchanges between Aging Parents and Adult Children in Thailand: Situation Trend and Gender-Age Differences. *J. of Soc Sci & Hum*, 41(1), 105-120.
- Asavanirandom C., & Pothisiri W. (2017). Relationships between receiving and providing support of Thai Elderly. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 10(1), 344-360.
- B Ingersoll-Dayton, MM Talbott. (1992). Assessments of social support exchanges: Cognitions of the old-old. *The International Journal of Aging and Human Development*, 35(2), 125-143.
- Bunmak S. (2013). Remittances: Malay-Thai Workers in Malaysia. *Parichart Journal, Thaksin University*, 26(1), 75-93.
- Dankul W., & Sukontaman P. (2015). Economic exchange and assistance between the elderly and their children on the well-being of the elderly in Lai Nan Subdistrict, Nan Province. *Sukhothai Thammathirat Journal*, 28(1),
- Hongthai K., & Jongudomkarn D. (2020). Older person who raising teenage grandchildren in the present age. *Journal of Nursing Science & Health*, 43(4), 97-109.
- Harding et al., (1980). Mental disorders in primary health care: a study of their frequency and diagnosis in four developing countries. *Psychological Medicine*, 10, 231-241.
- Jampaklay A., Vapattanawong P., Tangchonlatip K., Richer K., Ponpai N., & Parsithima C. (2013). *What are the children like when their parents migrate?*, CLAIM Project. Nakhon Pathom. Institute for Population and Social Research, Mahidol.
- Jonwuttiphan J. (2009). *SUFFERING AND HAPINESS DURING CARING GRAND CHILDREN AMONG THE MEGLECTED ELDERLY*. Thesis M.S.N. in Community Nurses Practitioner, Naresuan University.
- Knodel, J., & Chayovan, N. (2009). *Population ageing and the well-being of older persons in Thailand: Past trends, current situation and future challenges*. Bangkok: UNFPA Thailand and Asia and the Pacific Regional Office.
- Meekaew N., & Ayuwat D. (2019). Implementation of Livelihood Capital among the ESAN Fishing Migrant Households at Places of Origin. *Suratthani Rajabhat Journal*, 6(2), 91-109.

- Malathum P., Kongiem J., & Intarasombat P. (2009). Relationships of Family Support and Friend Support to Life Satisfaction of Older Adults in Rural Areas. *Rama Nurs J.* 15(3), 431-448.
- Nanthamongkolchai S., Taechaboonsermasak P., Munsawaengsub C., & Powwattana A. (2011). The Way of Life of the Elderly Female Who Take Care of Grandchild in Rural Area of The Northern Thailand. *Journal of Public Health*, 41(1), 29-38.
- National Statistical Office. (2019). *Children and Women Behavior Survey Project in Thailand 2019*. Complete report.
- National Statistical Office. (2021). Family, obligations or surrender. http://service.nso.go.th/nso/web/article/article_family2.html Retrieved on 1 April 2021
- Phalasuek R., & Thanomchayathawatch B. (2017). A Family Model for Older People Care. *The Southern College Network Journal of Nursing and Public Health*, 4(3), 135-150.
- Sutinyamanee V., & Wongboonsin, P. (2016). Support and Assistance: Bonds of Intergenerational Family Solidarity among Hill Tribe People in Northern Thailand. *Journal of Demography*, 32(2), 45-72.
- Sanyavivat S. (1997). *Sociological Theory. Basic content and guidelines for utilization*. Printing of Chulalongkorn University.
- United Nations Children’s Fund (UNICEF). Situation of children in Thailand, 15. Bangkok.
- Yodthong D., Seeherunwong A., Kongsuriyanavin W., & Pornchaikate A. (2014). Correlation between Age, Caregiving Burden Feelings and Depressive Symptoms in Grandparents Rearing Their Grandchildren. *Thai Journal of Nursing Council*, 29(1), 108-121.